

ÜCRETLERİN VERGİLENDİRİLMESİNİN VERGİ ADALETİ AÇISINDAN ANALİZİ

Yrd.Doç.Dr. Ahmet ULUSOY¹

GİRİŞ

Devletin ekonomideki boyutları konusundaki düşünceler, çeşitli dönemlerde farklılıklar göstermesine rağmen, devlete yüklenen adaleti sağlama görevi değişmemiştir. Daha da önemlisi adaleti sağlama görevi devletin varlık nedenlerinden en önemlisi sayılmıştır. Aynı zamanda vergi adaletinin sağlanması görevi de çok büyük önem taşımaktadır. Devletin varlık nedenlerinden sayılan vergi adaleti sağlanamazsa meşruluğu tartışma konusu yapılacaktır.

Bunun da ötesinde, bazen devlet "adaletsizliğin kaynağı" haline gelmekte ve bu durum çeşitli gerekçeler ileri sürülerek savunulmaktadır. Ayrıca, devletin asli görevlerinden biri olan kamusal mal ve hizmetlerinin yerine getirilmesinde finansman kaynağı olarak yararlanıldığı vergilerin "adalet sağlanarak" toplanması gerekir.

Türkiye'de vergi sisteminin adaletsiz olduğu, vergi yükü dağılımında adaletin sağlanmadığı üzerinde durulmakta, özellikle ücretliler açısından vergi adaletsizliğinin boyutlarının daha ileri düzeylerde olduğu kabul edilmektedir (Batirel ve Uçkun 1991, s.7; Şener 1990, s.12; Seviğ 1994, s.60; Yaraşlı 1993, s.47; Nadaroğlu 1990, s.12). Ayrıca, Türkiye'deki vergi sistemiyle ilgili olarak vergi gelirlerini artırmanın gereği ve vergi yükünün adil dağılımını sağlamanın önemi ifade edilmektedir.

Bu çalışmada ücretlerin vergilendirilmesi vergi adaleti yaklaşımları içerisinde, günümüzde önemli ölçüde ağırlık kazanan yatay (ve dikey) adalet açısından değerlendirilecektir. Bununla birlikte vergi adaleti yaklaşımları içerisinde önemli bir yeri olan ödeme gücü yaklaşımı da, ağırlıklı olmamakla birlikte, değerlendirmede yer almıştır. Ücretlerin vergilendirilmesinin vergi adaleti açısından değerlendirilmesi yapıldıktan sonra yatay adaletin sağlanması açısından önem taşıyan hususlara da değinilecektir.

1. ÜCRET KAVRAMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Ülkemizde ücretlerin yapısı "ücretleri vergilendirme tekniklerinin" de rolüyle oldukça büyük dengesizlikler içermektedir. Ücretlerin yapısına ilişkin dengesizlik sorunu, aslında ücret politikasının alanına girmektedir. Ancak vergilendirme de ücretlerin yapısındaki bozukluğa ve karmaşıklığa neden olmaktadır.

Ücret ve maaşların yapıları incelendiğinde belirgin bir dengesizlik ve karmaşıklık olduğu görülmektedir. Kamu kuruluşlarında hemen hemen aynı eğitim düzeyindeki çalışan-

1. K.T.Ü. İktisadi İdari Bilimler Fakültesi.

lar dokuz farklı maaş alabilmekte, maaşları bilgi ve liyakat değil kişinin "çalıştığı yer" tayin etmektedir. Genel olarak sendikasıız olmaları sebebiyle düşük gelir elde eden kamu çalışanları arasında elde edilen gelir açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Ücretler arasında değişik şekillerde ortaya çıkan dengesizlikler bir tarafa, oldukça düşük olan asgari ücretin, ağır bir vergi yüküne maruz kalması ve yüksek ücretlerle aynı vergilere tabi olmaları vergi adaleti açısından önemli bir sorundur. Vergi adaletinin sağlanması açısından önemli görülen ayırma kuramı, emek gelirlerinin sermaye gelirlerine göre hafif vergilendirilmesini gerektirirken, yine aynı açıdan önemli olduğu belirtilen artan oranlılık düşük gelirlerin hafif vergilendirilmesini gerektirmekte ancak ülkemizde her iki teknik de tersine uygulanmaktadır.

Vergi adaleti asgari ücretten gelir elde edenlerin, başta gelir vergisi olmak üzere, hiçbir vergiye tabi tutulmalarını gerektirmektedir. Oysa söz konusu düzeyde gelir elde edenler gelir düzeyi oldukça yüksek olan birçok mükelleften daha ağır bir vergi yükü ile karşı karşıyadır. Mükelleflerin mali zulüm olarak algılayabilecekleri bu durum vergi ahlakı ve vergi bilincinin gelişmesini olumsuz yönde etkileyecektir.

Ücretlerin vergilendirilmesinde vergi adaleti açısından ücretlerin seviyesi önem taşır. Yaşamını sürdürecekt düzeyde emek geliri elde ettiği tartışmalı olanlar ile yüksek düzeyde gelir elde edenler aynı ölçüde vergilendirilemez. Yukarıda açıklandığı gibi, ülkemizde bazen düşük gelirli yüksek gelirlilere göre daha ağır vergilendirilebilmektedir. Konunun bu yönü ücret gelirlerinin artan oranlılık açısından değerlendirilmesi çerçevesinde açıklanacaktır.

2. VERGİ KONUSU OLARAK ÜCRETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Vergi adaletinin sağlanması açısından vergi konusunun tesbitinde, belirlenecek konunun vergi ödeme gücünün göstergesi olabilmesi dikkate alınmalıdır. Vergi ödeme gücüne gösterge sayılabilecek mali ve ekonomik kaynakların vergi konusu olarak tesbit edilmesi açısından gelir, servet, harcama, lüks harcama ve tüketim potansiyeli esas alınmaktadır.

Ücretler de gelir unsurları içerisinde yer almaktadır. Bu çerçevede bir gelir türü olarak ücret gelirlerinin vergi konusu olması doğal karşılanır. Vergi konusu olarak emek gelirlerinin ele alınmasında yatay adalet belirleyici olarak alınırsa emek gelirlerinin diğer gelir unsurları gibi vergilendirilmesi savunulur. Buna göre emek gelirleri daha ağır veya daha hafif vergilendirilemez. Vergi konusu olarak emek gelirlerinin ele alınmasında ayırma kuramı belirleyici olarak alınırsa emek gelirleri "elde edilmelerindeki zorluktan" dolayı veya "devletin gelir dağılımındaki eşitsizlikleri giderme görevinin" bir sonucu olarak hafif vergilendirilmelidir.

Ancak tüm bunlardan önce herhangi bir gelirin vergi konusu olabilmesinin ön koşulu gözden uzak tutulmamalıdır. Bu koşul, söz konusu gelirin vergi ödeme gücünün göstergesi olmasıdır. Eğer bir gelir, vergi ödeme gücüne gösterge sayılamıyorsa vergi konusu olarak belirlenemez. Söz konusu gelir, vergi konusu olarak belirlenirse vergi adaletsizliğinin bir örneğinin ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

Vergi ödeme gücü, mükellefin kendisini ve ailesini geçindirebilecek gelirinden fazla geliri olması durumunda söz konusudur. Geliri ancak yaşamını sürdürecekt düzeyde olanların gerçek bir vergi ödeme gücü yoktur (Dikmen 1969, s.273; Erginay 1990, s.51,52). Buna göre ücretlerin vergi konusu olarak alınmasında vergi adaleti bakımından uyulması gereken bir esas ortaya çıkmaktadır.

Söz konusu esasa göre, diğer gelir unsurlarını elde edenlerde olduğu gibi ücret geliri elde edenlerin, kendisinin ve ailesinin yaşamını sürdürecekt düzeydeki gelirleri vergi ödeme

gücünün göstergesi değildir. Bu düzeyde gelir elde edenlerin gelirleri vergi adaleti bakımından vergi konusu olarak tesbit edilemez.

Ülkemizde ücretlerin vergilendirilmesi, tarihi gelişimiyle birlikte bu çerçevede değerlendirildiğinde, ücret gelirlerinin vergilendirilmesine yönelik uygulamaların vergi adaletini ihlal ettiği görülecektir. Kişinin sadece kendi yaşamını sürdürebilmesi için yetecek ücret olarak resmen tesbit edilen asgari ücretin vergi konusu olması vergi adaleti yönünden açıklanamamaktadır. Halbuki vergi adaleti açısından kişinin, değil kendisini geçindirebilecek gelirini vergilendirmek, ailesini de geçindirebilecek gelirini vergilendirmek doğru değildir.

Ücret gelirlerinin vergi konusu olarak belirlenmesinde bir takım farklı uygulamalar söz konusudur. Bu uygulamalar, ücretlerin vergilendirilmesinde artan oranlılık açısından önem taşımaktadır. Ülkemizde, ücretlerin gelir vergisine tabi olması konusu incelendiğinde ücreti oluşturan ödemelerin tamamının, ücret kavramı içinde yer alarak vergilendirilmediği görülecektir

Artan oranlılık açısından devlet memurlarının maaşları içinde vergiden istisna edilen ücret ödeneklerinin payından çok, bunların hangi düzey ücretler için söz konusu olduğu önemlidir. Ücretler içindeki payları oldukça düşük düzeyde olan aile, doğum, ölüm, yiyecek, giyecek vb. yardımları, bir tarafa bırakıldığında, vergi dışı bırakılan diğer ödemelerden daha çok yüksek düzeyde ücretliler yararlanmaktadır.

Vergi adaleti açısından düşük gelir elde edenlerin daha az, yüksek düzeyde gelir elde edenlerin daha çok vergilendirilmesi savunulduğu halde, ülkemizdeki uygulamada tersine bir durum gözlenmektedir. Böylece, vergi adaleti bakımından önem taşıdığı ifade edilen artan oranlılık, vergi adaletsizliğinin aracı haline gelmektedir. Ücretlerin vergilendirilmesinde vergi adaletini gerçekleştirme tekniklerinden artan oranlılığın ülkemizdeki şekli olan, tersine uygulanmasından vazgeçilmelidir.

Şüphesiz bazı hizmetleri görenlerin, sundukları emeğin niteliği gereği fazla ücret almaları doğru bir uygulamadır. Bu hizmetleri görenlere emeklerinin karşılığı ödeme yapılması, nitelikli hizmet erbabının kaybedilmesi sonucunu doğurabilir. Fakat söz konusu hizmet erbabına yüksek ücret verilmesi, vergi adaletsizliğine yolaçmadan da mümkün olabilir. Bunun için net ücretin belirlenmesinde bilgi, liyakat, verimlilik ve kıdemin esas alınması yeterli olacaktır. Nitelikli hizmet erbabına hakettiği ücreti verdikten sonra ayrıca katkı sağlamaya ve bunun için vergi adaletsizliği yoluna başvurmaya gerek kalmayacaktır.

3. İSTISNA VE MUAFİYETLERİN VERGİ ADALETİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ücretlerin vergilendirilmesinde istisna ve muafiyetlerin getirilmesinin en önemli sebepleri arasında; vergi adaletinin sağlanması, bazı faaliyetlerin teşvik edilmesi, vergilemenin idari güçlüklerinden sakınılması ve baskı gruplarının isteklerinin yerine getirilmesi gibi sebepleri saymak mümkündür.

İstisna ve muafiyetlerin bolluğu gelir grupları arası vergi eşitliğini bozduğu gibi vergi gelirlerinde azalışa da yol açmaktadır. Vergi sisteminde karmaşıklığa ve uygulama güçlüklerine de yol açabilen bol sayıdaki istisna ve muafiyetlerin vergi adaletinin gerektirdiği durumlara indirgenmesi yararlı olacaktır (Bulutoğlu 1978, s.144).

Ücretlerin, kişilerin kendilerinin ve ailelerinin yaşamlarını sürdüreceği kısmının vergiden istisna edilmesi gerekir. Ülkemizde ise ancak bazı ücretler için istisna ve bazı ücretliler için muafiyet söz konusudur. Gelir Vergisi Kanunu'nda 11 madde ile düzenlenen (GVK.15, 16, 17, 23-30) istisna ve muafiyetlerin sayısı 40'tan fazladır.

Genel olarak istisna ve muafiyet uygulaması vergi adaletine aykırıdır (Saygılıoğlu 1991, s.88). Özellikle teşvik gayesiyle konulan istisna ve muafiyetler ise vergi adaletine tamamen aykırı uygulamalardır. Bunlar, aynı zamanda vergi gelirlerini azaltıcı etki yaparak söz konusu yükün başkalarına yüklenmesi sonucunu doğurmakla adaletsizliğe sebep olmaktadır. Ancak en az geçim indirimi gibi bazı istisna ve muafiyetler de vergi adaletini sağlamanın bir aracıdır. Bu konudaki tartışmaların temelinde vergi adaleti yaklaşımlarındaki farklılıklar yatmaktadır.

İstisnanın, kapsamına aldığı ve almadığı ücretler arasında bir fark ortaya çıkarması, özellikle aynı gelir düzeyine sahip olanlara farklı vergi uygulanması sonucunu doğuracağından, vergi adaletine aykırıdır. Vergi adaleti, geliri elde eden kişi ile elde edilen gelirin kaynağının dikkate alınmasını ve bir takım kişi ve/veya vergi konularının vergi dışı bırakılmasını gerektirir (Fıdancı 1988, s.28). Çalışanın kendisini ve ailesini geçindirecek gelirin vergi dışı bırakılması buna bir örnektir.

Ülkemizde yukarıda sözedilen en az geçim indiriminin olmaması sebebiyle bu içerde sayılabilecek istisna ve muafiyetler kısmen de olsa adalete uygun görülebilir. Ancak istisna kapsamına alınması gerekenlerin bir kısmını istisna etmemek de vergi adaletine aykırıdır.

Vergi tarifesinin yapısı, bir vergi sisteminin adalet açısından değerlendirilmesinde önem taşımaktadır (Eyüpgiller 1993, s.73). Dilimlerin tesbiti, oranlar ve özellikle ilk dilime uygulanan oranın belirlenmesi vergi adaleti açısından oldukça önemlidir. 1950 sonrası Türk Vergi Sistemi bu bakımdan incelendiğinde, uygulamalardaki gelişmelerin geriye gittiği izlenimi edinilebilmektedir.

1950'de getirilen ilk tarife yapısında ilk dilime uygulanan oran % 15'tir. Bu tarife yapısındaki ilk oran, günümüzdeki ilk orana göre, vergi adaletine daha uygun olarak nitelendirilebilir. 1963 - 1980 arası ilk dilime uygulanan oran % 10'a indirilmiştir. İlk orandaki bu indirim, vergi adaletinin gerçekleşmesi açısından olumlu bulunmaktadır.

Ancak bu tarife yapısının uzun süre özellikle dilimlerinin değiştirilmeden yürürlükte kalması önemli adaletsizliklere yol açmıştır. Bu durum gelir vergisinin hazine için verimsiz, mükellef için adaletsiz, vergi yükü dağılımında ücretliler aleyhine taraf tutan bir şekilde girmesi sonucunu doğurmuştur (Nadaroğlu 1981, s.145). Hatta 1963 -1980 arası gelir vergisi tarife yapısının fiyat değişmelerine duyarsız bırakılması ve bunun sonucunda ortaya çıkan dengesizlik ilk dilimi % 40 olan 1980 sonrası tarife yapısını bazı bilim adamlarının olumlu bulmasında etkili olmuştur.

1981'de ilk dilime uygulanan oranın % 40'a çıkması vergi sisteminin vergi adaleti açısından olumsuz bir yönüdür. Böylece gelir vergisi tarifesi düz veya sabit oranlı bir yapıya dönüşmüştür (Oyan 1989, s.60). 1980 yılında gelir vergisi mükelleflerinin % 99.5'inin 1 milyonun altında gelir elde etmeleri bu görüşü destekler mahiyettedir (Oyan 1989, s.61). 1980 öncesi uygulanan oran yapısı bu bakımdan çok daha anlamlıdır. 1963 ile 1981 arası gelir vergisi tarife yapısında enflasyona rağmen bir düzenleme yapılmaması, ilk dilimlerin anlamını yitirmesine sebep olmuştur.

1980-1985 arası ilk dilime uygulanan oran giderek düşürülmüş ve 1985 te % 25 te kalmıştır. 1985'ten günümüze kadar ilk dilime uygulanan % 25'lik oranda bir değişiklik olmamıştır. Oysa ilk dilime uygulanan bu oran çok yüksektir. Bu oran, hiçbir gelişmiş ülke vergi sisteminde, bu kadar yüksek değildir. Bu nedenle, ilk dilime uygulanan oranı % 10 ve gelir dilimi sayısı fazla olan 1963 yılı vergi tarifesini günümüze kadar uygulanan tarifeler içinde "en adil ve en gelişmiş" tarife olarak gösterenler bulunmaktadır (Oyan 1989, s.153).

Tablo 1: OECD Ülkelerinde Gelir Vergisinin İlk Dilim Oranları

	Oran
ABD	% 15
İrlanda	% 29
İngiltere	% 25
Belçika	% 25
Kanada	% 17
İtalya	% 10
Avusturya	% 10
Japonya	% 10
Fransa	% 0
Avustralya	% 0
Almanya	% 0

Kaynak: OECD, The Tax/ Benefit Position of Production Workers, Paris 1992, s.146.

Ücret geliri elde edenler diğer gelir unsurlarıyla aynı tarife üzerinden vergilendirilmektedir. Vergi tarifesinin yapısı incelendiğinde, genel olarak düşük gelir düzeyinde sayılabilecek ücretliler için söz konusu olan ilk olumsuzluk, ilk gelir dilimine uygulanacak oranın yüksek olmasıdır.

Gelişmiş ülkelerde, en az geçim indirimi veya özel indirim tutarları oldukça yüksek olduğu halde genel olarak ilk gelir dilimine uygulanan vergi oranı, ülkemizdeki orandan daha düşüktür. Tablo 1 incelendiğinde bu durum açık olarak görülmektedir. Ülkemizde en az geçim indirimi uygulaması yürürlükte olmadığı ve özel indirim tutarları da oldukça düşük olduğu halde ilk gelir dilimine uygulanan oranın % 25 olmasını vergi adaletini önemseyen hiçbir bakış açısı içinde izah etmek mümkün değildir.

5. ÜCRETLERDE "VERGİNİN ÖDENMESİ" NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ücretler genel olarak kaynakta kesme yöntemiyle vergilendirilmektedir. Ülkemizde ücretlilerin tam sayısı hakkında kesin bilgilere ulaşmak oldukça güç olmakla birlikte 1993 yılı Hanehalkı İşgücü Anket sonuçlarına göre ücretli olarak çalışanların toplamı 6.059.000 dir (DİE 1994).

Ülkemizde götürü yöntemle vergilendirilen ücretli sayısı 1990 yılında 37.414, 1991 yılında ise 41.764'tür (Vergi İstatistikleri 1992, s.70). Buna göre ücretlilerin hemen hemen tamamına yakını (binde 5'i hariç) kaynakta kesme yöntemiyle vergilendirilmektedir. 1988'den itibaren incelendiğinde, ücretler üzerinden kaynakta kesme yöntemiyle alınan vergilerin toplam gelir vergisi içindeki payının oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Ücretlilerin gerek gelir vergisi gerekse toplam vergi gelirleri içindeki payının hesaplanmasında dikkate alınan tutarlar ücret ve ücret sayılan ödemelerden tevkif suretiyle alınan vergilerdir.

Vergisini genel olarak kaynakta kesme yöntemiyle ödeyen ücretlilerle bu usulün dışında kendisi beyanname vererek bir yıl sonra verenler arasında açık bir adaletsizlik bulunmaktadır (Doğu 1981, s.434). Vergisi kaynakta kesilen kişi o aya ait vergi tutarının fazizinden yoksun kaldığı gibi, vergiyi paranın değerinin yüksek olduğu dönemde ödemektedir.

Diğer mükellef vergiyi geciktirerek gerçek (fiyat artışlarından arındırılmış) değeri düşük olarak ödemektedir (Tanzi 1980, s.322; Özmucur 1986, s.64; Toprak 1979, s.44; Akdoğan 1980, s.119; Doğan 1978, s.31). Söz konusu mükellefler, vergi ödemeyi ne kadar uzun bir gecikme ile yapıyorlarsa ve/veya ne kadar yüksek bir enflasyon varsa o ölçüde avantaj sağlarlar (Tanzi 1980, s.324).

Tablo 2'de görüleceği üzere 1993 yılında asgari ücret alan bir ücretli, bir yılda toplam 4.189.110 TL. vergi ödemektedir. Söz konusu ücretlinin bir yıl sonra vergisini ödeyecek olan kendisiyle aynı tutarda gelir elde eden bir beyannameli mükellefe göre mahrum kaldığı faiz miktarı 1.233.023 TL.'dir.

Tablo 2: Asgari Ücretli Üzerindeki Faiz Maliyeti (1993, TL.)

	Ödenen G.V (1)	Ödenen G.V nin bir yıl sonra ödenmesi halinde elde edilecek faiz (2)	Verginin toplam maliyeti (3 = 1+2)
1993/1	259.525	195.995	455.520
2	"	161.645	421.170
3	"	135.861	395.386
4	"	122.844	382.369
5	"	106.729	366.254
6	"	91.293	350.818
7	"	76.508	336.033
8	474.487	113.986	588.473
9	"	89.184	563.671
10	"	65.428	539.915
11	"	42.673	517.160
12	"	20.877	495.364
Toplam	4.189.110	1.233.023	5 422 133

Tablo tarafımızdan, TCMB 1994:33'teki aylık vadeli faiz oranları kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 3 : Her Ay Ödenen Gelir Vergisinin Bir Yıl Sonraki Değeri (TL.)

Yıl ve Ay	her ay ödenen GV	Ocak 1994'te verginin ödenmesi halinde gerçek değeri	Ödenen Verginin 1.1.1994'te aynı değere sahip olması için gereken tutar
1993/1	259.525	153.021	482.302
2	"	158.989	399.526
3	"	166.640	414.755
4	"	173.832	382.369
5	"	182.095	374.759
6	"	185.462	294.044
7	"	194.490	542.096
8	474.487	365.097	345.805
9	"	385.520	590.038
10	"	412.090	579.638
11	"	438.676	537.164
12	"	454.623	491.568
Toplam	4.189.110	3.270.543	5.434.064

Kaynak : DİE, Tüketici Fiyatları Endeksi esas alınarak hesaplanmıştır.

(Tablo 3'de geçici verginin etkisi ihmal edilmiştir. Söz konusu vergi, kazancın elde edilmesi ile vergilendirilmesi arasındaki süreyi en aza indirebildiği ölçüde yukarıda hesaplanan fark ortadan kalkacaktır.) Örneğin, gelir vergisini 8 ay gecikmeyle ödeyen bir mükellefe uygulanan oran eğer % 40 ve yıllık enflasyon % 20 ise mükellef gerçekte % 35.4 oranında vergi ödeyecek, eğer enflasyon %50 ise % 30.5 oranında vergi ödeyecektir (Tanzi 1980, s.324).

Aynı geliri elde eden beyannameli mükellef, tablo 3'de görüleceği üzere ücretlinin ödediği değer vergi ödemesi için 1994 fiyatları ile 4.189.110 TL değil 5.434.064 TL ödemelidir. Oysa fiyat artışlarına rağmen nominal olarak 4.189.110 TL ödemekte ve böylece reel olarak 3.270.543 TL, vergi ödemiş olmaktadır. Diğer bir ifadeyle vergisini belli bir gecikmeyle ödeyen mükellef gerçekte yürürlükteki vergi oranından düşük bir oranla vergilendirilmektedir. (beyannameli gelir mükelleflerinin gelir vergisini 3 taksitle ödediği dikkate alındığında, ücretlinin ödediği değer vergi verebilmesi için ödenmesi gereken vergi miktarı daha da artabilecektir).

6. EN AZ GEÇİM İNDİRİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Vergi adaleti açısından önemli bir vergileme tekniği olan en az geçim indirimi gelir vergisinin temel müesseselerinden biri olarak görülmektedir. En az geçim indirimi sadece ücretliler için geçerli bir indirim olmamakla beraber, ücret geliri elde edenlerin kendilerinin ve ailelerinin yaşamlarını sürdürecektir gelirlerini vergi dışı bırakmak bakımından önem taşır. En az geçim indirimi sıfır oranlı ilk dilim anlamına da gelir. Böylece belli bir düzeyde gelir elde edenlere sıfır oran uygulanmış olur (James, Nobes 1988, s.161).

En az geçim indirimi, ülkemizde uygulandığı süre içinde, diğer gelir unsurlarında olduğu gibi ücret geliri elde eden ancak geliri sadece kendi yaşamını sürdürebilecek kadar olanların belirli ölçüde vergi dışı kalmasını sağlamıştır. Ülkenin ekonomik ve mali yapısı ile ekonomik kalkınmanın sürdürecektir ölçüde giderek amacına uygun tutarlara çekilebilecek olan en az geçim indirimi, özellikle ağır bir vergi yükü altında kalan düşük gelir elde edenler açısından önem taşımaktadır.

Ülkemizde "en az geçim indirimi" veya 1981 den sonra "genel indirim" olarak tesbit edilen miktarlar oldukça düşük düzeylerde. Söz konusu miktarların asgari yaşam için gerekli gelir düzeyinin % 25'ini bile kapsamadığı açıkça söylenebilir..

En az geçim indiriminin uygulamadan kaldırılması ise oldukça yoğun eleştirilere neden olmuştur (Nadaroğlu 1987, s.27). İndirim tutarları uygun bir düzeye çekilecekleri yerde, en az geçim indirimi uygulaması, 4.12.1985 tarih ve 3239 sayılı Kanun'la kaldırılmıştır. Vergi adaletinin sağlanması açısından önem taşıyan en az geçim indiriminin kaldırılması gelir vergisi açısından belirgin bir eksikliğin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ülkemizde en az geçim indiriminin 1985 yılında uygulamadan kaldırılmasına rağmen gelişmiş ülkelerde söz konusu indirim içeriğine uygun bir düzeye yaklaşılarak uygulanmaya devam etmiştir.

İngiltere'de 1991-1992 için, bekar mükelleflerin yıllık en az geçim indirimi miktarı 3295 sterlin olarak belirlenmiştir. Evliler için bu tutar 5015 sterlindir (OECD 1992: 233). ABD'de 1991 de bekar mükellefler için yıllık en az geçim indirimi tutarı 3400 \$ dır. Evliler için bu tutar 5000 \$ dır. Eğer evli çift birlikte vergilendiriliyorsa indirim miktarı 5700 \$ dır. Bu indirim miktarları enflasyona endekslenmiştir (Rosen 1992,s.390).

Almanya'da en az geçim indirimi, 1991 yılı için bekarlara yıllık 5616 DM'dir. Evlilere iki katı uygulanmaktadır (OECD 1992, s.145-146). Fransa'da 1989 yılı için yıllık en az geçim indirimi tutarı 31.300 Frank olarak belirlenmiştir. Evlilerde bu miktar daha yüksektir Kızılot 1994, s. 460-462). Japonya'da yıllık en az geçim indirimi tutarı 1991 yılı

için 350.000 yendir. Eş ve çocuklar içinde aynı tutarda indirim söz konusudur (OECD 1992, s. 172).

7. ÖZEL İNDİRİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Özel indirim sadece gerçek ücretlerin vergilendirilmesinde söz konusu olan bir indirimdir. Bu indirim ilk olarak "götürü gider indirimi" adıyla uygulanmış daha sonra 1968 yılında 1980 sayılı kanunla özel indirim şekline çevrilmiştir. Aynı tarihte uygulanmaya devam eden ve tüm gelir unsurları için geçerli olan genel indirimin yanında ücretlilere ayrıca bir indirimin özel olarak tanınması değişik şekillerde yorumlanmaktadır. Özel indirim daha çok, ücretlilerin diğer gelirlere göre daha hafif vergilendirilmesini ifade eden ayırma kuramının bir uygulaması olarak yorumlanmaktadır. Buna göre özel indirim, ülkemizde ayırma ilkesini uygulanma biçimlerinden biridir. (Akdoğan 1980, s.100; Kızılot 1989, s.16).

Diğer gelir unsurlarına göre ücretlilerin daha hafif vergilendirilmesini sağlayıcı bir teknik olan özel indirim, bu bakımdan ayırma ilkesini gerçekleştirebilecek bir uygulamadır. Fakat ücretlerin vergilendirilmesinde uygulanan teknikler zaten ücretlerin diğer gelir unsurlarına göre daha ağır vergilendirilmesini sağlamışsa, özel indirim ancak ortadaki adaletsizliği giderme fonksiyonunu görecek, ücretlerin daha hafif vergilendirilmesi fonksiyonunu göre-meyecektir.

Özel indirimle genel olarak ücretlinin yaptığı varsayılan özel indirim tutarındaki giderleri ücretten indirilmektedir. Böylece diğer gelir unsurları için söz konusu olan gerçek indirim ücretliler için götürü olarak uygulanmaktadır. Dolayısıyla özel indirim daha hafif vergilendirme için bir görev yapamamaktadır.

Günümüze kadar söz konusu olan özel indirim tutarlarının gelişim süreci incelendiğinde özel indirimin reel değerinde sürekli bir düşüş olduğu görülmektedir. Aşağıdaki tablo 4'de görüldüğü gibi, 1968 yılında uygulanan özel indirimin 1993 yılında aynı değeri korumak için olması gereken tutar 1993 ile 1994 yılları için geçerli olan özel indirim tutarının 5 ile 2.8 katı fazladır.

1968'de özel indirimin yanında genel indirim de uygulanmaktaydı. 1986 yılında genel indirim kaldırılarak özel indirim tutarları yükseltildi. Buna göre 1968 yılı özel ve genel indirim toplamı ile günümüzde ikisinin yerine uygulanan özel indirim tutarları karşılaştırıldığında fark çok daha büyümektedir. 1968'deki indirimlerin reel değerini karşılamak için, 1993'te olması gereken özel indirim tutarı, 1993'te uygulamada olan özel indirimin 10 katından fazladır. 1994'te olması gereken özel indirim tutarı ise olandan 4 kat fazladır ve bu tutar 1994 birinci dönem asgari ücretinin tamamına yakınının vergi dışı kalmasını sağlayabilecek düzeydedir.

Tablo 4'deki hesaplamalarda çocuklar için söz konusu olan indirimler dikkate alındığında 1968 indirimleriyle günümüzdeki arasındaki farkın çok daha büyük olduğu görülecektir. Ülkemizde önceki uygulamanın ve gelişmiş ülke uygulamalarının aksine indirim uygulamasında aile ve çocuk durumu dikkate alınmamıştır.

Özel indirim tutarları, asgari ücreti vergi dışı bırakma açısından da değerlendirildiğinde benzer sonuçlar görülmektedir. Özel indirim tutarları, başlangıçta asgari ücretin önemli bir kısmının vergi dışı kalmasını sağlayarak aslında belirli ölçüde ayırma kuramının gerçekleşmesi bakımından bir işlev yerine getiriyorken sonraları bu işlevini önemli ölçüde yitirmiştir.

Tablo 4: Genel ve Özel İndirimlerin Nominal ve Reel değerleri (TL.)

Yıllar	Genel indirim	Özel indirim	Toplam	1968=100 fiy.end.*	1968 özel ind.in reel değerleri 1968=100	1968 top.ind.in reel değerleri 1968=100
1968	150	150	300	100.0	150	300
1969	150	150	300	104.6	156	313.8
1970	150	150	300	114.6	171.90	343.8
1971	150	150	300	134.6	203.24	403.8
1972	150	150	300	152.0	228.00	456
1973	150	150	300	172.9	259.35	518.7
1974	150	150	300	213.4	320.10	640.2
1975	150	150	300	259.2	388.80	777.6
1976	150	150	300	302.2	453.30	906.6
1977	150	150	300	396.1	594.15	1188.3
1978	150	150	300	6665.6	998.40	1996.8
1979	150	150	300	1179.0	1.768.50	3591
1980	150	4500	4650	2073.3	3.109.95	6219.9
1981	600	4500	5100	2804.8	4.207.2	8414.4
1982	600	4500	5100	3777.2	5.665.8	11.311.6
1983	600	4500	5100	4834.5	7.251.75	14.503.5
1984	600	4500	5100	6945.4	10.418.1	20.836.2
1985	600	4500	5100	9972.1	14.958.15	29.916.3
1986	-	6000	6000	13.559.4	20.339.1	40.678.2
1987	-	6000	6000	19.544.6	29.316.9	58.633.8
1988	-	12000	12000	34.495.4	51.743.1	103.486.2
1989	-	18000	18000	59.338.1	89.007.15	178.014.3
1990	-	36000	36000	98.443.7	147.665.55	295.331.1
1991	-	54000	54000	165.197.1	247.795.65	495.591.3
1992	-	90000	90000	286.665	429.997.5	859.995
1993	-	150000	150000	506.678	760.017	1.520.034
1994	-	600000	600000	1.124.213	1.686.319	3.372.639

* İst. Ücretliler Geçinme Endeksi, 1994 yılı endeksi Mayıs ayına kadarki gelişmeyi göstermektedir.

Tablo 5: Özel İndirim Tutarlarının Asgari Ücret İçindeki Payları

Yıllar	Özel indirim tutarı (TL.)	Asgari ücretin tutarı (TL.)	İndirimin asgari ücrete oranı (%)
1970	150	450	33,3
1975	150	1.200	12,5
1981	600	5.400	11,1
1982	600	10.000	6
1983	600	16.200	3,7
1984	4.500	16.200	27
1985	4.500	24.525	18
1986	6.000	41.400	14,4
1987	16.000	41.400	14,4
1988	12.000	126.000	9,5
1989	18.000	225.000	8
1990	36.000	414.000	8,6
1991	54.000	801.000	6,7
1992	90.000	1.449.000	6,2
1993	150.000	2.497.500	6
1994/ I	600.000	2.497.500	24
1994/ II	600.000	4.173.750	14,7

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe Gerekçelerinden Yararlanarak Hazırlanmıştır.

Tablo 5'de görüldüğü gibi özel indirim tutarları ilk belirlendiği yıllarda, asgari ücretin % 33 ünü vergi dışı bırakırken devamlı düşüş göstererek 1988-1994 arası % 6'lık kısmını vergi dışı bırakmıştır. 1994 yılında özel indirim tutarında % 300 lük bir artış olduğu halde, özel indirimin asgari ücretten vergi dışı bıraktığı miktarın 1970 yılına göre düşük olduğu görülmektedir.

Özel indirimin matrahtan indirim yöntemiyle uygulanması daha önce belirtildiği gibi yüksek ücretlilerin üst dilimlerden kurtulmalarına yol açabilecektir. Ancak ülkemizde ilk gelir diliminin oldukça düşük olması nedeniyle matrahtan indirim yöntemi gelir düzeyi yüksek sayılmayacak ücretlileri de ikinci dilime girmekten kurtarmaktadır. Bu açıdan matrahtan indirim yöntemi bugünkü tarife yapısıyla artan oranlılık açısından da vergi adaletine uygun olarak değerlendirilebilir.

8. ÜCRETLERDE ÖZEL GİDER İNDİRİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ücretlerde yapılacak özel gider indiriminin miktarı, harcamanın yapıldığı yıla ait ücretin yıllık vergi matrahının % 35 ini (26.12.1993 tarih ve 3946 sayılı Kanun'a göre) geçemez. Ancak indirim tutarının, gelir vergisi matrahının % 35'ini geçemeyeceği hükmü, 1994 yılına uygulanmak üzere, "% 23'ünü geçemez." şeklinde değiştirilmiştir.

Burada, söz konusu indirimin miktarını asıl sınırlayıcı olan "ücretlerin o yıla ait indirilecek harcama tutarının, o yıla ait gelir vergisi matrahının % 23'ünü geçemeyeceği" hükmüdür. Bu çerçevede durumu ortaya koymak bakımından bir asgari ücretlinin gelir vergisinden indirebileceği tutar ile orta seviyede ücret geliri elde ettiği varsayılan bir ücretlinin indirebileceği tutarlar hesaplanacaktır.

Yapılan hesaplama göre, gerek asgari ücretli gerekse diğer ücret gelirleri elde edenler için, indirilen vergi miktarı, belgeledikleri harcamalarının % 8.3'ü, gelir vergisi matrahının % 5.7'si kadardır. Çalışanın elde edeceği iade tutarı, vergi iadesi uygulamasında daha yüksektir. Vergi iadesi uygulamasında, ilk dilimler hariç bırakılırsa, net ücretin % 5'i iade ediliyordu. Net ücret gelir vergisi matrahından yüksek olduğundan, ücretliler teorik olarak daha çok iade alabilirdi. Diğer taraftan, önceki uygulamada iade her ay yapıldığı halde, yeni uygulamada bir yıl sonra yapılmaktadır. Böylece yapılan iade enflasyon yoluyla anlamını büyük ölçüde yitirmekte, reel olarak "yarısı" düzeylerine inebilmektedir. Dikkati çeken bir husus da, vergilendirme her ay yapılırken iadenin bir yıl sonra yapılmasıdır.

SONUÇ

Dünya'da ve Türkiye'deki gelişmeler, devletin fonksiyonları ve görevlerini yeniden gözden geçirme konusundaki tartışmaları bir süredir artırmıştır. Ancak bütün bu gelişmelerle birlikte hiçbir zaman devletin adaleti sağlama konusundaki temel fonksiyonu önemini kaybetmemiştir. Hangi anlamda olursa olsun devletin fonksiyonlarını yerine getirmede ihmal edemeyeceği ilke, aynı zamanda vazgeçilmez fonksiyonu olan adalettir. En temel fonksiyonu ve hatta en önemli varlık nedeni "adalet" olan devlet, görevlerini yerine getirmede ihtiyaç duyduğu finansmanı sağlarken adaletsizliğin kaynağı haline gelemez. Diğer bir ifadeyle vergilendirmede adaletsizlik yapan devlet en önemli varlık nedenini kaybeder. Vergilendirmede adalet ile sosyal barış ve düzen arasında varolan ilişkinin temelindeki asıl nedeni de burada aramak rasyonel bir yaklaşım olacaktır.

Ülkemizde ücretler hem diğer gelirlere göre ve hem de kendi içlerinde adaletsiz bir vergilemeye tabi tutulmaktadır. Ücretlerin kendi içlerinde var olan vergilemedeki adaletsizlik, özellikle devlet memurları içerisinde ve devlet memurları ile işçiler arasında belirginleşmekte ve daha çok artan oranlılığın tersine uygulaması şeklinde kendini göstermektedir. Bunun yanında ücretler genel olarak ve diğer gelirlere göre de adaletsiz bir vergilemeyle karşı karşıyadır. Bu ücretliler açısından vergilemede yatay adaletin ihlal edildiğinin göstergesidir.

Ücretler üzerindeki ağır ve adaletsiz vergilemenin önemli bir nedeni de vergileme teknikleridir. Ücretler genel olarak kaynaktan kesme yöntemiyle vergilendirildiklerinden uygulamada diğer gelir unsurlarına göre daha fazla vergilendirilmiş olmaktadır. Ayrıca ücretlerin eksik beyanı söz konusu olmadığı gibi ücretler üzerindeki vergilerden kaçınılamamakta ve bu vergiler yansıtılamamaktadır. Bunlar da vergilendirmede yatay adaletin gereklerine uyulmadığını göstermektedir.

Ücretler üzerindeki bu derece ağır vergi yükünü normal gösterebilecek bir adalet yaklaşımı bulunmamaktadır. Vergi adaleti kavramlarıyla ifade edilmek istenirse ücret gelirlerinin aleyhine bir "ayırma kuramı uygulaması" söz konusudur. Vergide yatay ve dikey adalet tamamen ihlal edilmektedir.

Vergi adaleti açısından, kişinin yaşamını sürdüreceği gelirden vergi ödemesi söz konusu değilken, Türkiye'de asgari ücret vergilendirilmeye devam etmektedir. Asgari ücret ile ilk dilim içerisinde daha yüksek ücretler aynı oranda vergiye tabidir. Hatta memur maaşlarında yüksek maaşlar için vergiye tabi ödemelerin daha fazla olması nedeniyle fiilen yüksek ücretler daha düşük vergilendirilmektedir. Bu durum dikey adaletin de kuşkusuz ihlali anlamına gelmektedir.

Ücretler üzerindeki ağır ve adaletsiz vergilemenin çok yönlü olumsuz etkileri bulunmaktadır. Vergi hasılat azalışından sosyal barışın tehlikeye düşmesine, vergi ahlakının bozulmasından işsizliğe kadar bir çok sorunu ortaya çıkarabilecek olan söz konusu ağır ve adaletsiz vergilemenin düzeltilmesi ve ücretlerin vergi adaletine uygun olarak vergilendirilmesi gerekmektedir.

Ücretlerin vergilendirilmesinde adaletin sağlanması bakımından anlamlı bir en az geçim indirimi ve özel indirim uygulanmasına başlanmalı, ücretlerin elde edilmesi ve sürdürülmesine ilişkin giderler vergi matrahından indirilebilmelidir. Ücretlerdeki oldukça fazla sayıdaki istisna ve muafiyetler vergi adaletinin gerektirdiği düzeye getirilmelidir.

Gelir vergisi tarifesindeki ilk dilim genişletilmeli ve ilk oran düşürülmelidir. Gelir dilimleri ve indirimlerde gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra dilim ve indirimler enflasyona endekslenmelidir.

Ücretlerin elde edildiği anda vergilendirilmesine son verilerek bir yıl sonra kaynakta kesme yöntemiyle vergilendirilmesi sağlanmalıdır. Ücretler üzerindeki gelir vergisi dışındaki vergilerin azaltılması bakımından zorunlu tüketim maddeleri üzerindeki dolaylı vergilerin kaldırılması veya azaltılması yoluna gidilmelidir. Kaldırılmayan ve yansıtılan dolaylı vergileri telafi edici bir önlem olarak kapsamlı bir vergi iadesi uygulamaya konulmalıdır. Bu uygulama özel gider indirimi uygulamasının geliştirilmesiyle gerçekleştirilebilir. Yine uzun dönemde enflasyonu düşürmeye çalışmanın yanında, kısa dönemli bir önlem olarak ücret artışlarını, enflasyonun ücretler üzerindeki etkisini giderecek şekilde düzenlemek oldukça yararlı sonuçlar verecektir.

Ancak tüm bu önerilerin gerçekleştirilmesinin önünde bir engel olarak, özellikle vergi gelirlerinin, artan kamu harcamalarının finansmanını karşılayamaması sorunu durmaktadır. Fakat bu durum ücretlerin vergilendirilmesinde adaletsizliğe devam edilmesinin kabul edilebilir bir gerekçesi olamaz.

İlginçtir ki, ücretlerin vergilendirilmesinde adaletin sağlanması için ileri sürülen önerilerin çoğunun gerçekleştirilmesi halinde vergi gelirlerinde ortaya çıkacak azalıştan söz edilirken, vergi idaresinin etkin çalışmaması, vergi sistemindeki çok sayıdaki istisna ve muafiyetler, kamu harcamalarındaki israflar ve kaynakların etkin olmayan kullanımı gözden kaçırılmaktadır. Kamu gelirlerinin yetersizliğinin çözümü için "adaletsizlik" yerine, rasyonel harcama politikası, mali idarelerin sağlıklı ve etkin çalışacak bir yapıya kavuşturulması, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması, verginin tabana yayılması, istisna ve muafiyetlerin daraltılması, vergi ahlakı ve bilincinin geliştirilmesi yollarına başvurmak önemli zorluklar içerirse de tercih edilmelidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- AKDOĞAN, Abdurrahman, (1980), *Gelir Vergisi Açısından Vergi Adaletine Teknik Bir Yaklaşım*, Ankara: İTİA Yay. Ogun Kardeşler Matbaası.
- BATIREL, Ö.F. ve İ. UÇKUN, (1991), *Türkiye'de ve OECD ülkelerinde Vergi Yükü*, İTO: Gren Ajans, İstanbul.
- BULUTOĞLU, Kenan, (1978), *Türk Vergi Sistemi*, İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- _____, DİE, (1994), *Çalışma İstatistikleri*, Ankara.
- DİKMEN, M. Orhan, (1969), *Maliye Dersleri*, İstanbul: Fakülteler matbaası.
- DOĞAN, Aykon, (Nisan 1978), "Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Sistemlerine İlişkin İlkeler" *Vergi Tedbirleri ve Meseleleri Semineri*, ss.29-55, İstanbul.
- DOĞU, Ahmet Senvar, (Ocak 1981), "Son Vergi Düzenlemelerinin Gerekçeleri ve Bu Düzenlemelerden Beklenenler", *Vergi Reformları Kongresi Tebliğ ve Yorumları*, ss. 407-444, İTİA, İstanbul.

- ERGİNAY, Akif, (1990), *Kamu Maliyesi*, Savaş Yay., Ankara.
- EYÜPGİLLER, S.Saygın, (Mart 1993), "Türk Gelir Vergisi Tarifeleri : Zaman İçindeki Gelişimi ve Bazı Tesbitler", *Yaklaşım Dergisi*, ss.73-79.
- FİDANCI, Birol, (1988) "Ücretin Vergi Karşısındaki Durumu", *Maliye Problemleri Dergisi*, Sayı: 23, ss.28-29.
- JAMES, S. , C. NOBES, (1988), *The Economics of Taxation*, New Jersey, Philip Allen.
- KIZILOĞLU, Şükrü, (1989), "En Az Geçim İndirimi ve Özel İndirim" *İşletme ve Finans Dergisi*, Sayı: 36, ss.14-19.
- _____, (1994), *Gelir Vergisi Kanunu ve Uygulaması*, Savaş yay. Faryal Mat. C.2, Ankara.
- NADAROĞLU, Halil, (Ocak 1981), "Türkiye'de Vergi Reformlarının Genel Bir Değerlendirilmesi", *Vergi Reformları Kongresi Tebliğ ve Yorumları* ss.131-145 İİTİA, Met'er Mat., İstanbul.
- _____, (1987), "Vergi Sistemimizin Etkinliği", *Türkiye II. Maliye Eğitim Sempozyumu*, ss.1-34, Anadolu Üniversitesi Yay. No. 234, Eskişehir.
- _____, (1990), "Vergilemede Adalet", *Hukuk Araştırmaları Dergisi*, V.1-3, ss.5-10, Marmara Üniversitesi Hukuk Fak. Yayını.
- _____, OECD, (1992), *The Tax/Benefit Position of Production Workers (1988-1991)*, Paris.
- OYAN, Oğuz, (1989), *Dışa Açılma ve Mali Politikalar*, Faryal Mat., Ankara.
- ÖZMUCUR, Süleyman; (1986), "Vergi İadesi ve Vergi Adaleti", *Maliye Enstitüsü Konferansları*, Gür Ay Mat., ss.63-70, İstanbul.
- ROSEN, S.Harvey, (1992), *Public Finance*, Third Edition, Richard D. Irwin, Homewood.
- SAYGILIOĞLU, Nevzat, (1991), "Vergi Uygulamasında Yürütme ve Yargının Yetkilerinin Sınırları Konusunda Bir Değerlendirme Gündemi", *Vergi Hukukunda Gelişmeler*, Gelirler Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- SEVİĞ, Veysi, (Ocak 1994), "Nasıl Bir Vergi Reformu", *Görüş Tüsiad*, ss.60-67
- ŞENER, Orhan (Haz.1990), *Türk Vergi Sistemi*, Friedrich Eberth Vakfı, İstanbul.
- TANZI, Vito, (1980), "Enflasyon, Tahsilattaki Gecikmeler ve Gelir Vergisi Varidatının Reel Değeri". (1984) (Çev. Mehmet Ali ÖZBUDUN, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Yay. No: 365, ss.315-329, İstanbul.
- TOPRAK, Türkan, (Ocak - Şubat 1979), "Ücretli Kesimde Vergi Yükü", *Maliye Dergisi*, ss. 431-441.
- _____, TCMB, (Ocak-Mart 1994), *Aylık İstatistik Bülteni*.
- _____, TÜRMOB, (1993), *1993 Yılı Çalışma Raporu*.
- YARAŞLI, G. Osman, (1993), "Vergi sistemimiz Yatay Eşitlik Prensibine Uygun mu?", *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Yıl 30, 3/4, ss.47-54.